

מהלכים ואחיותיה

Author(s): רפאל קוטשר

Source:

*Lěšonenu: A Journal for the Study of the Hebrew Language and Cognate Subjects /*  
לשוננו: כתב-עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה

Vol. No. pp. 93-96, טבת תשכ"ב

Published by: Academy of the Hebrew Language

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/24366764>

Accessed: 17-12-2019 15:52 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact [support@jstor.org](mailto:support@jstor.org).



Academy of the Hebrew Language is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to  
*Lěšonenu: A Journal for the Study of the Hebrew Language and Cognate Subjects /* לשוננו: כתב-עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה.

JSTOR

<https://www.jstor.org>

## מְהֻלָּכִים ואחיותיה

“כה אמר ה' צבאות אם בדרכי תלך ואם את משמרת תשמר וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמר את חצרי ונתתי לך מְהֻלָּכִים בין העמדים האלה” (זכריה ג, ד). המדקדקים המודרניים נתקשו בפירוש הצורה מְהֻלָּכִים. הדקדוק של גוניוס<sup>1</sup> קאוטש רואה כאן בינוני של הפעיל, בקיצור החירק המלא לשווא, אבל מציע, מכל מקום, לתקן את הניקוד ל־מְהֻלָּכִים<sup>2</sup>. באואר־ליאנדר מחרים מחזיקים אחריו. אף הם מתוך סברה כי לפנינו צורת הריבוי של מְהֻלָּךְ<sup>3</sup>. ברשטטרסר מציע גם הוא תיקון זה<sup>4</sup>. הרדק משייך את הצורה מְהֻלָּכִים למשקל מְפִיעַל, כלומר הוא מניח יחיד מְהֻלָּךְ. בספר מכלול, בסעיף הדין במשקל זה, הוא מונה שמות אחדים: מְמֹר, מְשֶׁבֶר, מְשֶׁעַן, מְעֶשֶׂר, מְזֻבָּח וכו' ומוסיף: “ומוזו הגזרה ונתתי לך מהלכים”<sup>5</sup>.

מתרגמי המקרא הקדמונים כיצד טיפלו הם במלה זו? תרגום הנביאים מפרש: “ובאחיות מיתא אחיין ואתן לך רגלין מהלכין בין שרפאי האלין” (= ובתחיות המתים אחיה אותך ואתן לך רגליים מהלכות בין השרפים האלה). הפשיטתא מוסרת: “ואתל לך דְּמְהֻלָּכִין בינת הלין דקימין” (= ואתן לך [אנשים] המהלכים בין אלה העומדים). הוולגטה מתרגמת את התיבה ambulantes (= מתהלכים), והשבעים: *καὶ δώσω σοι ἀναστρεφόμενους ἐν μέσῳ τῶν ἐστυχότων τούτων* (= ואתן לך מתהלכים בקרב העומדים האלה). כלומר, כל התרגומים המובאים בזה הבינו כאן מְהֻלָּכִים.

איוז גרסה מאוששת יותר, האם זו של המתרגמים הקדמונים, או שמא זו של המדקדקים המודרניים, המתקנים, כאמור ל־מְהֻלָּכִים? התיבה מְהֻלָּךְ באה במקרא ארבע פעמים – מהן שלוש בסמיכות מְהֻלָּךְ, ופעם בכינוי מְהֻלָּכֶךָ – ובשלוש הוראות: מעבר, מרחק, נסיעה<sup>6</sup>. מילון קהילר־באומגרטר, המייחס אף הוא את מְהֻלָּכִים ל־מְהֻלָּךְ, רושם, בעקבות מילונו של גוניוס־בוהל<sup>7</sup>,

\* מחזיק אני טובה למורי פרופ' ח' רבין על עזרתו בהכנת מאמר זה, שחלקו העיקרי נכתב במסגרת

עבודה סמינריונית.

1. E. Kautzsch, Gesenius' Hebrew Grammar, 2nd English Edition, Oxford, 1910, § 530.

2. H. Bauer, P. Leander, Historische Grammatik der hebräischen Sprache, Halle 1927, 70 g'.

3. G. Bergsträsser, Hebräische Grammatik, Leipzig 1929, II Teil, עמ' 104 בהערה.

4. רבי דוד קמחי, ספר מכלול, יוצא לאור ע"י משה... העכים, דפוס פיורדא תקנ"ג, עמ' קפה.

5. L. Köhler, W. Baumgartner, Lexicon in Veteris Testamenti Libros, Leiden 1953.

6. F. Buhl, Wilhelm Gesenius' hebräisches und aramäisches Handwörterbuch, über das Alte Testament<sup>15</sup>, Leipzig 1910.

הוראה רביעית – גישה, דריסת רגל. הדוגמה היחידה להוראה זו של התיבה, היא זו שאנו דנים בה – מִהֶלֶכִּים.

משקל מִקְטֵל (מִקְטֵל) נפוץ מאוד במקרא. דוד ילין מנה לא פחות מתשעים וארבעה שמות במשקל זה.<sup>7</sup> ברם, ריבויים של שמות אלו – לפי הממצא במקרא – לעולם הוא מִקְטֵלִים (מִקְטֵלִים). יש כמה דוגמאות של ריבוי מִקְטֵלִים (ופעמים מִקְטֵלִים/מִקְטֵלִים) בשני שוואים, אלא שאין צורה זו ריבוי של מִקְטֵל. וכך אנו מוצאים מִזְבְּחוֹת (ריבוי של מִזְבֵּחַ), מִחְלָקוֹת (מִחְלָקָה), מִסְגְּרוֹת (מִסְגֶּרֶת), מַעֲבָרוֹת (מַעֲבָרָה).<sup>8</sup> צורות ללא יחיד במקרא: מִסְכְּנוֹת, מִסְמְרוֹת, מִשְׁמְרוֹת, מִסְמְרִים, מִסְמְרִים), מִשְׁבָּצוֹת.<sup>8</sup> לפיכך, אם אמנם מִהֶלֶכִּים ריבוייה של מִהֶלֶךְ היא, הרי הצורה יוצאת דופן מן הבחינה הדקדוקית, שהקמץ מתקצר בה לשווא, ומן הבחינה המילונית – שהוראתה שונה מהוראת התיבה ביחיד.

שיקול אחד עשוי להצדיק את הבנת מִהֶלֶכִּים כריבוי של שם-עצם. בארמית נוצרית של ארץ-ישראל באה התיבה מה לך – וכפי שהעירני פרופ' בן-חיים, אף בכתוב מה לך – בהוראת 'מקום, דרך'.<sup>9</sup> בכתוב מה לך באה התיבה כתרנום ליונה ג, ג' ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים מהלך שלשת ימים'. הכתיב בארמית הנוצרית רומז, שהצורה אינה זהה ל־מִהֶלֶךְ. הוראת התיבה בארמית נוצרית יכולה אמנם להשתלב בפסוק דגן בזכריה, אם כי לא תהלים אותו ביותר.

נפנה עתה לראות, שמא נוכל למצוא את הפתרון במסגרת אחרת. בספרי הנביאים האחרונים ובספרות המקרא המאוחרת מתרבות צורות פועליות משרש הלך, המקיימות את ההי-א בעתיד. בקל: הִלְכוּ (ציווי), אֶהְלֵךְ, יִהְלֵךְ, תִּהְלֵךְ (גם בשמות ט, כג), יִהְלֵכוּ; בנפעל נִהְלָכְתִּי. כמו כן באות צורות רבות בבנין פיעל. מאלו אחת במלכים, והיתר בישיעיהו, יחזקאל, חבקוק, תהלים, משלי, איוב, איכה וקהלת. (אמנם בבנין התפעל מצוי שורש זה כבר בספרים המוקדמים).

יש לראות אף את מִהֶלֶכִּים במסגרת תופעה זאת. אמנם הצורה קשה, אך אין היא מבודדת, שכן מצאנו לה אחים, כולם בפה-פ גרונות: מִחְלָמִים (ירמיהו כט, ח), מַעֲזָרִים (דהי"ב כח, כג) ו־מַחְצָרִים (חמש פעמים בדה"י) כקרי לכתוב מחצצרים.<sup>10</sup> ומאלף, פעם אחת מוסר הקרי מַחְצָרִים לכתוב זה! ויהי כאחד לִמְחַצְצָרִים ולמשררים להשמיע קול אחד (דהי"ב ה, יג). לעומת: ויהנהגים על משמרותם עמדים והלויים בכלי שיר ה'... בידם והנהגים מַחְצָרִים נדם וכל ישראל עמדים' (שם, ז, ו, וכן כיו"ב הפסוקים האחרים).

7. ד' ילין, תולדות התפתחות הדקדוק העברי, ירושלים תש"ה, עמ' 202.

8. לפי המילונים המקראיים, מַעֲבָרוֹת היא צורת הריבוי של מַעֲבָרָה ולא מַעֲבָר.

8א. [מִגְרָשׁוֹת (בקצת דפוסים ביחז' כז, כח) אינה אלא טה"ד, וצ"ל מִגְרָשׁוֹת, רי"ש בחולם, עמ"ש].

9. F. Schulthess, Lexicon Syropalaestinum, Berolini 1903, ע' הלך.

10. תמזה, שברגשטרסר, המביא את הדוגמאות הללו, לא ניסה למצוא את הפתרון בכיוון זה, אלא הוא

מציע הסברים שונים לכל מקרה.

צורה זהה ל־מְהַלְכִים העברית באה פעמיים בארמית המקראית: "הא אנה חזה גברין ארבעה שרין מְהַלְכִין בגו נורא" (דניאל ג, כה; = הנה אני רואה ארבעה אנשים מותרים [=בלתי קשורים] מתהלכים בתוך האש); "...למלך שמיא די כל מעבדוהי קשט וארחתיה דין ודי מְהַלְכִין בגוה יכל להשפלה" (שם, ד, לד; = "...למלך השמים אשר כל מעשיו אמת ודרכיו דין ואשר יכול להשפיל את המתהלכים בגאוה). לכאורה נראה כי בבניין הפעל עסקין<sup>11</sup>. אלא שבניין זה אין לו כל משמעות בשני פסוקים אלו. ולא זו אף זו, באותה הוראה מופיע הפועל ביחיד בבניין פִעֵל! "...על היכל מלכותא די בבבל מְהַלְכִי הוה" (שם, ד, כו; = היה מתהלך על היכל המלכות של בבל). הווה אומר, אין כאן בניין הפִעֵל, אלא ואריאנטה של בנין פִעֵל.

מכריעים את הכף הנימוקים, הגורמים לנו להסביר את מְהַלְכִים כפועל. זאת, כפי שכבר הראינו, משום-א) מציאות צורות והות (כאמור, מְהַלְכִים, מְעֹרִים, מְחַצְרִים); ב) מציאות צורה וזהה מאותו שורש בארמית המקרא, כריבוי לפועל ביחיד בבניין פִעֵל ובהוראה המתאימה יפה לפסוק זה בזכריה; ולבסוף-ג) תרגומי המקרא, אשר המסורת שלפניהם גרמה להם להבין את הצורה כ־מְהַלְכִים.

נמצא אפוא, כי לפנינו צורה ואריאנטית של הבינוני של בניין פִעֵל. ואריאנטית אמרנו, הואיל ומצויה גם הצורה הסדירה מְהַלְכִים (קהלת ד, טו). במקומות שהובאו לעיל ובמקומות שיובאו להלן, אשר בכולם פ' הפועל גרונית היא, קיים התנאי, כי ע' הפועל שוואית. כפי שקורה לעתים, הפכה עה"פ זאת מעיצור כפול לעיצור פשוט ואיבדה בכך את חצי התנועה<sup>12</sup>. אם כן, מְהַלְכִים (mehallekīm) הפכה ל־מְהַלְכִים (mehalkīm). במצב זה עברה תנועת פה"פ הגרונית אל הצורן התחילי וירשה את מקומו של השווא, mehal < mahle. הגרונית נשארה חסרת תנועה: mahlekīm<sup>13</sup>. בדיקות בפעלים אחרים מעלות את ההשערה, שמא קרה תהליך זהה אף בצורות מסוימות של העתיד של בניין פִעֵל בפועלי פה"פ גרונית, במקום שקיים התנאי לכך, היינו, במקום שבוטלה הכפלת עה"פ השוואית. אלא שעל ידי תהליך זה נודהו הצורות לצורות העתיד של הבניין הקל, ולכן לא הושם לב לתופעה. במקומות אחדים יהיה קשה לקבוע בוודאות, אם אמנם שייכות צורות מסוימות לבניין פִעֵל, ומה גם שצורות מקבילות שמרו על צורתן המקורית (כפי שראינו אף לעיל).

11. וכך אמנם דעתו של F. Rosenthal, A Grammar of Biblical Aramaic, Wiesbaden 1961.

עמ' 54. לעומתו מביע כאן את ההכרה בבניין פִעֵל A. Dammron, Grammaire de l'Araméen Biblique, Strasbourg 1961, עמ' 39, אלא שהוא מתקן את הניקוד ל־מְהַלְכִין.

12. ברגשטרסר, כך שני §17h. פרופ' בן-חיים דן בפרוטרוט בתופעה זאת, היינו שינויי עיצור כפול, שאחריו חצי תנועה, לעיצור פשוט חסר תנועה, הן בניקוד הטברני והן בניקוד הבבלי. ראה מאמרו השווא המרחף וההכפלה בעברית, לשוננו יא עמ' 83 ואילך.

13. השווא, שביצעו לפני הגרונית כתנועת הגרונית, זאת אומרת a חטופה (ראה ז' בן-חיים, לעניין כללי השווא של ר' יהודה חיוב, לשוננו כ (תשט"ז) עמ' 135), הפך לתנועה מלאה, והתנועה המקורית נחטפה והפכה לשווא. תופעה מעין זו מצויה אף בקטעים בניקוד בבלי, ראה באור-ליאנדר §7k. הערה זו שמעתי מפי א"מ פרופ' י' קוטשר.

שורש ח ל ק . שורש זה בא פעמים רבות הן בבניין קל והן בפיעל (וכן באחרים). בלא להיכנס לדין בהבדלי המשמעויות שבין שני בניינים אלו, מזדקרת לעין העובדה, כי כאשר מדובר בחלוקת ארץ, קרקע או נחלה, בא שורש זה בבניין פיעל (ופועל)<sup>14</sup>, כגון "וַיַּחֲלֶק-שֵׁם יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָאָרֶץ" (יהושע יח, י); "וַאֲדַמְתָּךְ בַּחֲבַל תַּחֲלֶק" (עמוס ז, יז) ועוד (בהוראה סבילה עשוי לשמש את הפועל הזה גם בניין נפעל). לכן מסתבר, כי צורות העתיד קל לכאורה של הפועל בהוראה הנ"ל שייכות לפיעל: "וַיַּחֲלֶקוּ אֶת הָאָרֶץ" (יהושע יד, ה); "אַתָּה וְצִיבָא תַּחֲלֶקוּ אֶת הַשְּׂדֵה" (שמ"ב יט, ל); "וַתַּחֲלֶקֶם לַפֶּאֱהָ" (נחמ"ט, כב), ושמא אף וַיַּחֲלֶקֶם (לא קרקע, דה"א כד, ד, ה). לעומת זאת קיימות הצורות הסדירות של פיעל עתיד: יַחֲלֶקוּ (שופ' ה, ל; תה' כב, יט), וַיַּחֲלֶקוּ (מל"א יח, ו), אַחֲלָקָה (תה' ס, ח; קח, ח), אַחֲלֶקֶם (בר' מט, ז).

ח פ ש מזדמן עשר פעמים בפיעל ובפועל, בהוראה הרגילה, בקש אחרים...: "תַּפְּשׁוּ וְרֹאוּ פֶּן יֵשׁ פֹּה עִמָּכֶם..." (מל"ב י, כג), ארבע פעמים בהתפעל, ופעם אחת בביוני קל, בהוראה שונה במקצת (חפֿש כל חדרי בטן, משלי כ, כז). נוסף על כך באות שלוש צורות העתיד, מהן אחת מסתבר שיש לשייכה לפיעל: "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תַּחֲפֹשְׁנָה" (משלי ב, ד).

שני המקרים האחרים מסופקים: "וַיַּחֲפֹשׂ עוֹלָת תַּמְנוּ חֶפֶשׁ מִחֶפֶשׁ" (תה' סד, ז), "נַחֲפֹשָׁה דְרַכְנֹו וְנַחֲקֹרָה" (איכה ג, מ).

ע ז ר . קיימת הדוגמה הוואריאנטית של פיעל בביוני (מַעְזְרִים, לעיל), אך אין אף צורה סדירה מבניין זה לא בעבר ולא בעתיד. אך באותו פסוק, שבו מופיעה הצורה מַעְזְרִים, באה גם צורת העתיד באותה הוראה: "כִּי אֱלֹהֵי מַלְכֵי אֲרָם הֵם מַעְזְרִים אוֹתָם לֵהֵם אוֹזֵב וַיַּעְזְרוּנִי" (דה"ב כח, כג). יש להניח אפוא, כי אף צורת העתיד גזורה מבניין פיעל. מאידך ישנה בכתוב הצורה "... מעיר לעזר" (שמ"ב יח, ג). חקרי: לַעְזֹר.

ע ט ר . משורש זה ישנה צורה אחת בקל-עטרים" (שמ"א כג, כו), אחת בהפעיל, "צַר הַמַּעְטִירָה" (ישע' כג, ח), וארבע צורות סדירות של פיעל, מהן שתיים, שיש תנאים לחילוף: הַמַּעְטִירָכִי (תה' קג, ד), תַּעְטִירָהוּ (שם ח, ו). שמא יש להוסיף על בניין פיעל אף את תַּעְטִירָנוּ (שם ה, יג).

ע ק ש . דוגמה אחת בנפעל, שלוש דוגמאות בפיעל, ופעם אחת וַיַּעֲקֹשְׁנִי (איוב ט, כ).

כללו של דבר, מצינו, כי בצורות מסוימות של פועלי פה-פגרונית בבניין פיעל, שבהן מתבטלת הכפלת עה-פ, יקרה שהצורן התחילי השוואי סופג את תנועת הגרונית, וזו נשארת חסרת תנועה. קיימת ודאות מסוימת לגבי צורות הביוני, והסתברות אף לגבי חלק מצורות העתיד, בעיקר בפעלים, שיש בהם רוב ניכר לבניין פיעל.

<sup>14</sup>. אמנם יש שתי דוגמאות בקל, בויקה לקרקע: "ויוותרו בני ישראל אשר לא חָלְקוּ אֶת נַחֲלָתָם" (יהושע יח, ב); "בתוך אחים יחלק נחלה" (משלי יז, ב). אך נראה, כי כאן הפירוש "לקבל חלק", ולא "לכבד חלוקה". יש דוגמה אחת בהתפעל "והתחלקו אתה לשבעה חלקים" (יהושע יח, ה).